

UNIVERSITAT DE BARCELONA
FACULTAT DE BELLES ARTS

ESTUDI CRÍTIC/ANALÍTIC DE LA BIBLIOGRAFIA
ESPANYOLA SOBRE LA TÈCNICA DEL GRAVAT
CALCOGRÀFIC: LA SEVA INCIDÈNCIA EN
L'ENSENYAMENT OFICIAL SUPERIOR

I

Vist i plau de la
Directora:

Rosa Vives

Tesi Doctoral presentada per
EVA FIGUERAS FERRER
i dirigida per la Doctora
ROSA VIVES PIQUÉ
juny 1991

A. Bosse⁵

"Prendrez la planche ainsi forgée, & en choisirez le côté le plus uni & le moins pailleux ou gerfeux, & la poserez sur un ais en penchant, au bas duquel vous aurez fiché deux petits cloux ou leurs pointes, pour y retenir & arrêter la planche afin qu'elle ne glisse. Lors vous commencerez à la polir, vous prendrez un gros morceau de grés, & de l'eau nette, & la froterez avec cela bien fermement... Jusques à ce qu'il paroisse plus aucune fosse ni marque ou tache des coups de marteau... Après vous prendrez la pierre ponce... la même chose avec une pierre douce à éguiser... Alors un charbon..."

G. Cochet⁶

"Una vez que la plancha está bien aplanada y unida, sin grietas ni poros, se coloca en una tabla inclinada, clavándole un listoncito en baja para que no se corra. Luego se frota bien y en todo sentido con un poco de greda y agua limpia, hasta que no quede trazo de los golpes de martillo. después se repite la operación con piedra pómez frotando y alisando cada vez más. En seguida se toma una piedra de afilar, fina, y finalmente, con una carboncilla de sauce..."

---

⁵ Op.cit., A.Bosse, ed.1745, p.10

⁶ Op.cit., G.Cochet, pp.178-179

Acompanya l'explicació la vinyeta que Ch.N.Cochin va insertar quan va reeditar el tractat d'Abraham Bosse⁷.

Abraham Bosse. Aguafuerte, figurando el taller de un grabador. La figura de la izquierda graba el buril mientras la de la derecha planca una plancha.

"Disposiciones preliminares a la ejecución del grabado"

Aquest capítol tracta del burí. L'autor en distingeix dos tipus -els quadrats i els romboidals-, i tres tamanys -el fi, el mitjà i el gruixot.

---

⁷ És la vinyeta que encapçala la tercera part del manual, referent al gravat al burí. Op.cit., A.Bosse, 1745, p.97

Segons Cochet, i coincidint amb la majoria dels teòrics del gravat, el burí és el procediment més difícil d'aprendre: "La suavidad, la flexibilidad y la agilidad de la mano sólo se consigue después de larga práctica". Aquestes són les fites dels aprenents, ja que "sin esa seguridad y docilidad de la mano, es imposible conseguir la nitidez que caracteriza al buril en sus trazos, desde el grave, por hendidura profunda, hasa el más suave, en que la mano, distendiendo su impulso, va levantando hacia la superficie la punta de la herramienta, hasta que el trazo llega a hacerse imperceptible en el metal".

La manera de sostenir el burí per a gravar és idèntica a la que descrivia Abraham Bosse. L'autor acompanya l'explicació amb una fotografia⁸ que podem comparar-la amb l'estampa del tractat francès⁹:

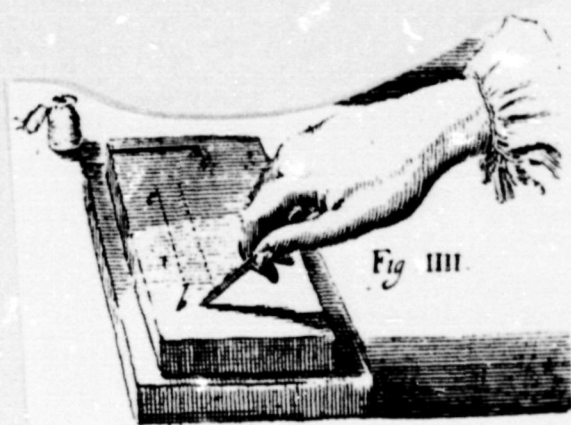
FIG. 98. — Modo de sostener el buril en la mano derecha.

⁸ Op.cit., G.Cochet, Fig. 98, p.183

⁹ Op.cit., A.Bosse, estampa 10 (detall)

Per esmolar el burí, Cochet repeteix les explicacions de Bosse i les acompanya amb dues il.lustracions¹⁰ molt similars a les del tratadista francès:

"Primero(...) apóyese bien plano un costado del buril sobre la piedra de aceite y frótese de ida y vuelta, y luego el otro costado en la misma forma. Después apóyase la punta del buril en su corte biselado y procédase también a darle un movimiento de vaivén, hasta obtener una punta bien filosa"¹¹.

Abraham Bosse¹²

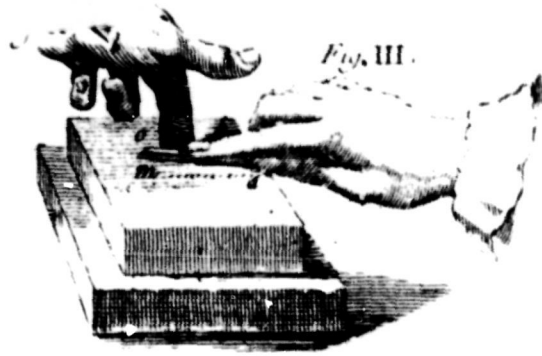

Gustavo Cochet

¹⁰ Op.cit., G.Cochet, Fig.99 i 104, pp.184-185

¹¹ Ibid., p.180

¹² Op.cit., A.Bosse, estampa 10

Alphabet Printing

Alphabet Printing

"Modo de empezar un grabado al buril"

L'autor recomana gravar suaument els traços del dibuix amb un aiguafort. Després de treure el vernís de sobre la planxa, se li aplica una mica de tinta per a mitigar la lluentor del metall que perjudica a la vista i impedeix veure el dibuix. La mateixa operació es repeteix a mesura que es grava amb el burí per anar controlant els l'estat del treball. Ja en el segle XVIII, Ch.N.Cochin recomanava untar la planxa amb oli d'oliva¹³ amb la mateixa finalitat.

A continuació, l'autor dóna la seva opinió sobre alguns temes força habituals en els manuals sobre gravat. Per exemple, comenta la diferència entre l'aiguafort i el burí:

Cochet reconeix que el gravat al burí requereix d'un mètode més estricte que l'aiguafort, tanmateix afirma que "es un error creer que este procedimiento excluye toda libertad de ejecución".

Segons l'autor, el burí i l'aiguafort són els dos procediments més nobles del gravat en metall, "poseyendo cada uno su característica i belleza propia y es un contrasentido querer imitar el trazo del buril con el aguafuerte, o lo contrario: el aguafuerte por el buril"¹⁴.

---

¹³ Op.cit., A.Bosse, 1745: "Afin de voir mieux ce que l'on a gravé, l'on fait d'ordinaire un tampon de feutre de chapeau noir un peu graissé d'huile d'olive, & l'on frotte avec cela dessus les endroits gravés", p.105

¹⁴ Op.cit., G.Cochet, p.188

FIG. 105. — Gustavo Cochet. Poeta errante. Cabeza grabada enteramente al buril. (Talla dulce.)

Recordem l'afany de Callot i de Bosse en el segle XVII per a imitar els efectes del burí amb un procediment més senzill com és l'aiguafort.

Segons Cochet, el burí s'utilitzarà en un gravat a l'aiguafort pels retocs finals i l'aiguafort pot aplicar-se en el treball inicial del burí, "para reforzar la incisión preliminar".

2.- El gravat a l'aiguafort:

"Preparación de la plancha para grabar al guafuerte"

La primera operació és desgreixar la planxa perquè el vernís s'hi adhereixi. En el text s'hi descriuen dues maneres de procedir: Amb blanc d'Espanya¹⁵ o amb sal i vinagre. Semble que l'autor prefereix la segona, ja que li dedica una extensa descripció:

"Pongase una cuchara de sal, y para que se disuelva mejor se le agrega un poco de agua. Se remueve bien y una vez que la sal esté bien disuelta, se le adiciona el vinagre, que ha de ser de preferencia blanco y de buena calidad. La proporción es de tres a cuatro veces el volumen de la sal"¹⁶.

---

¹⁵ Ja en el segle XVII s'utilitzava blanc d'Espanya per a desgreixar la planxa, o bé una molla de pa. Veure: A.Bosse, op.cit., p.15

¹⁶ Op.cit., G.Cochet, p.189

Aquesta composició s'aplica amb una monyeca i la planxa en calent, perquè el vinagre bulli i s'evapori.

"Barnizado de la plancha"

La planxa es pot envernissar segons l'autor amb la monyeca o amb el pinzell. El vernís presenta unes característiques diferents en funció de quin mètode s'utilitzi: El vernís de monyeca és més sòlid i resisteix més estona el bany d'àcid. Cochet el recomana a l'aiguafortista que comença i acaba el gravat en un sol envernissat. El vernís a pinzell, en canvi, és més fàcil d'aplicar però no és tant resistent com l'anterior. L'aconsella pels gravadors que treballen en diferents estats, envernissant de nou la planxa en cadascun d'ells.

La composició de vernís és bàsicament la mateixa, amb la diferència que en el moment d'aplicar-lo amb el pinzell cal escalfar-lo perquè es fongui i afegir-hi aiguarràs per mantenir-lo líquid. Acompanyen el text dues il·lustracions¹⁷:

---

¹⁷ Op.cit., G.Cochet, Fig. 106 i 107, pp.191 i 192

FIG. 106. — Modo de entintar la plancha con muñeca.

FIG. 107. — Modo de barnizar con pincel.

A continuació, sigui quin sigui el mètode utilitzat per envernissar el metall, es fuma amb

una espelma. Segons l'autor, es penja boca per avall en "cuatro ganchos de alambre"¹⁸:

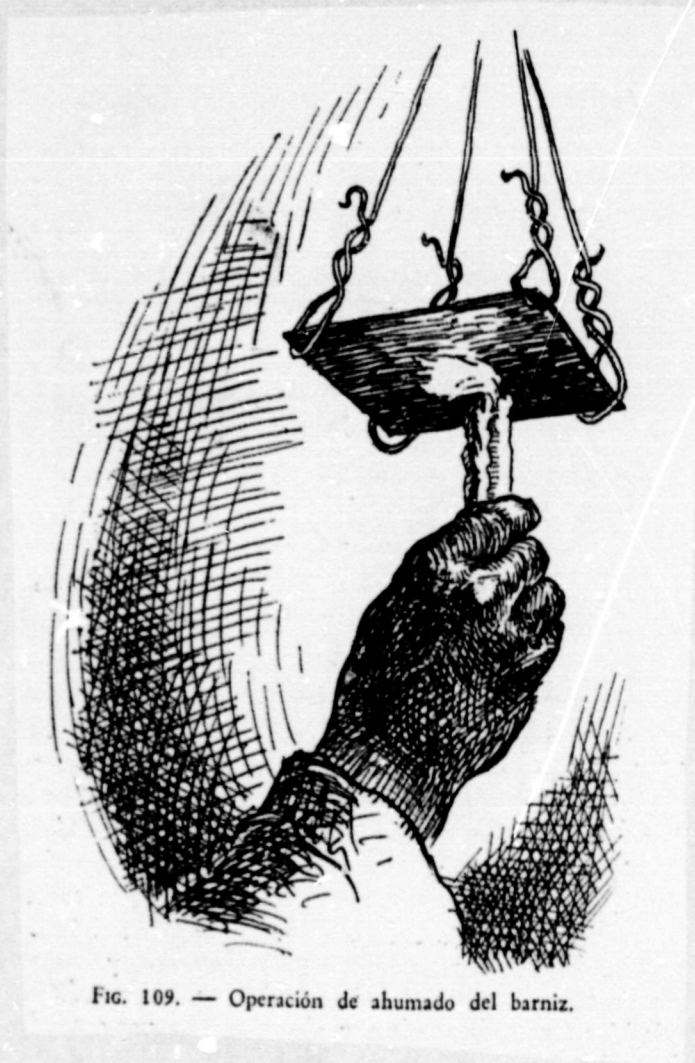

FIG. 109. — Operación de ahumado del barniz.

---

¹⁸ Op.cit., G.Cochet, Fig.109, p.194

El primer autor que va citar un artilugi semblant va ser Francisco Vicente Orellana en el "Tratado de barnices y Charoles" del 1755¹⁹. Altres tècniques de la seva època ja mencionen, com és F. Esteve Botey²⁰.

Cochet indica els avantatges de fumar el vernís: Al escalfar-lo s'uneix i es reforça, i a més, permet calcar millor el dibuix.

"Manera de gravar al aguafuerte"

Gustavo Cochet distingeix dues maneres de gravar a l'aiguafort en funció de si s'envernissa la planxa amb la monyeca o amb el pinzell. En el primer cas s'estableix tot el dibuix. Els diferents valors tonals s'aconsegueixen utilitzant puntes de diversos gruixos i perllongant més o menys estona el bany corrossiu. L'autor explica breument el procediment de reservar amb vernís aplicat amb pinzell a mesura que el gris es suficient i abans d'aprofundir el plà següent.

Pels retocs finals recomana el burí o la punta seca, si és una zona força delimitada. En canvi, si cal afegir molt treball és aconsellable recomençar tot el procés utilitzat un vernís blanc aplicat amb

---

¹⁹ F.V. ORELLANA, Tratado de barnices y charoles enmendado y añadido en esta segunda edición de muchas curiosidades..., (Valencia: Imp. de J. García, 1755)p.39

²⁰ F. ESTEVE BOTEY, Grabado, (Madrid: Tipo.- lit. a. de Angel Alcoy, 1914)

el roleu.

Cochet és més partidari de l'envernissat amb el pinzell perquè es pot treure una còpia després de cada mossegada del mordent i controlar d'aquesta manera l'estat del treball. Consisteix doncs en desgreixar la planxa i tornar-la a envernissar després de cada prova d'estat.

Posa com exemple modèlic a Rembrandt, el qual "consegua sus negros a fuerza de cruzar rayas, pero siempre en distintas etapas de barniz. No eran negros logrados por la hondura en el hueco del trazado²¹, sino por la gran cantidad de rayas superpuestas"²².

"Sobre la dirección de las líneas"

Cochet, a diferència de la majoria dels autors estudiats, comenta més restriccions tècniques en l'aiguafort que en el burí:

"Cuando trabajamos con el buril, directamente sobre el cobre, podremos dirigir las rayas cruzadas en todos los sentidos sin ningún orden, sin más consecuencias que las que podrían resultar de su efecto artístico; mientras que en el aguafuerte, tendría además consecuencias de puro orden técnico"²³.

---

²¹ Fa referència al primer procediment que ha descrit sobre l'envernissat amb monyeca

²² Op.cit., G.Cochet, p.201

²³ Ibid., p.202

Segons l'autor, sovint els aprenents creuen les línies sense ordre ni concert, com si dibuixessin amb ploma i tinta xinesa. El resultat és el fracàs més profund, ja que el creuament descontrolat dels solcs provoca superfícies descobertes massa grans, que es tradueixen en calves en l'estampació. Per a evitar aquest accident, recomana "dirigir las líneas en un solo sentido, en cada baño, se evita todo peligro de que el barniz salte, y se pueden cruzar todas las rayas que se quiera, teniendo en cuenta que es imposible todo cruzado completo, especialmente en los cruces agudos, de una sola vez, sin accidentes en el barniz"²⁴.

Acompanya l'explicació amb un exemple gràfic força interessant en el que podem comparar el resultat d'un treball de línia ordenat i metòdic amb un de traç lliure²⁵:

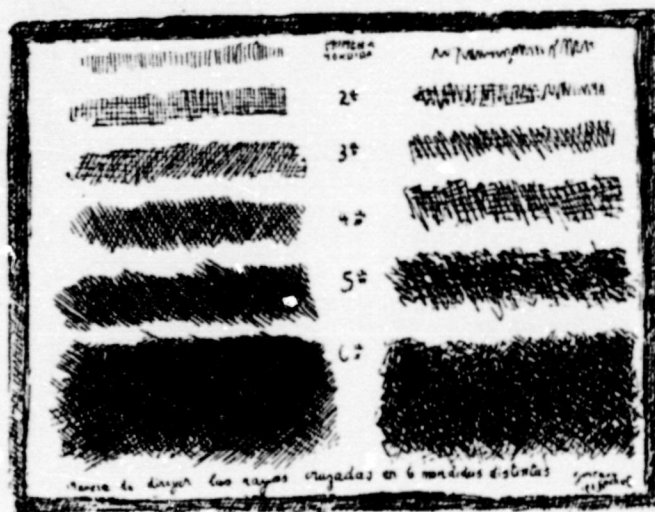

Fig. 113. — Gustavo Cochet. Modo de grabar el aguafuerte en barnizadas y mordidas sucesivas.

²⁴ Op.cit., G.Cochet, p.203

²⁵ Ibid., p.201, fig. 113.

Una vegada més, Cochet enalteix a Rembrandt, el qual "sobre un negro conseguia otro negro más fuerte, o sea los negros que dan ese vigor y encanto a sus estampas. Y esto lo obtenía porque nunca grababa demasiado hondo. En último término, siempre le sobraban recursos para lograr aún nuevos efectos".

"De la forma de preparar barnices y ácidos y sus correspondientes ingredientes"

L'apartat comença descrivint les fórmules de vernís negre d'Abraham Bosse, de Rembrandt i de Callot. Els ingredients i les proporcions són idèntics als de la reedició del tractat de Bosse del 1745²⁶.

A continuació, Cochet cita la fórmula que ell utilitza, la no difereix gaire de la de Esteve Botey²⁷. Es compon de:

"100 grams de cera virgen
75 ,, betún de judea
20 ,, mástique en lágrimas
100 ,, aguarrás"

Aquest vernís l'aplica amb pinzell, malgrat que és possible fer servir la monyeca si es disminueix la dosi d'aguarràs.

El vernís per fer les reserves es compon, d'oli d'oliva, sèu de porc i una petita part de vernís de gravar per enfosquir-lo. El que actúa de protector és el greix de porc. L'oli serveix per a mantenir-lo líquid.

---

²⁶ Op.cit., A.Bosse, 1745, pp.49-52

²⁷ Op.cit., F.Esteve Botey, p.68

El capítol conclou indicant que de vernissos n'hi han de moltes classes, i que cada gravador utilitza el que millor li va segons llur experiència personal. Els ingredients més usuals són: la cera, l'àmbar, l'asfalt, el betum de judea, la resina, etc.

L'autor comenta l'existència de diferents mordents. Malgrat citar la composició de Bosse, informa que el més utilitzat és l'acètic o nítric.

Un altre mordent és el preclorur de ferro, el qual, segons l'autor és el més apropiat per a obtenir línies nítides i fines.

Mentre la planxa és dins el bany corrossiu, recomana passar una ploma d'au per a llevar les bombolles que impedeixen la cremada regular. Aquesta operació s'ha practicat des de molt antic, i en la majoria dels manuals estudiats es cita el mateix artilugi primari com és una ploma d'ocell.

Per evitar l'obstrucció de les línies que puguin causar les partícules flotants, es recomana col·locar la planxa amb la part gravada boca per avall, recolzada sobre quatre taquets de suro o de fusta.

3.- Altres procediments: "puntillado", imitació llapis, manera negra, aiguada, siguatinta, gravat en color

Abans de parlar de les "técnicas derivadas del aguafuerte", Cochet emet un judici de valor:

"Estoy plenamente convencido de que el valor artístico de una obra se resentirá siempre, por

falta de autenticidad de los procedimientos siendo los sistemas más auténticos del grabado en hueco los que requieren el buril y el aguafuerte (...). En fin, nunca se insistirá demasiado que en la depuración de todo procedimiento está la base de una obra de efectivo mérito"²⁸.

Cochet és partidari i defensor del coneixament i domini de la tècnica per part del gravador:

"Es errónea, aunque bastante difundida, la creencia de que no importa el medio de que se vale el artista, sino el resultado que obtiene. Esto es absolutamente falso. El buen resultado depende precisamente del medio. Por muy artista que sea, jamás se logrará una estampa comparable a un buril o a un aguafuerte, si se graba una plancha sólo al puntillado"²⁹.

L'apologia sobre la tècnica es repeteix varies vegades en el manual. Per exemple, en un capítol referent a la situació del gravat contemporani, s'insisteix: "la tècnica no debería preocuparnos sino alcanzar su perfección máxima en su auténtico y único lenguaje. Nuestro mérito, entendámoslo bien, no consistirá sólo en alcanzar ese grado de perfeccionamiento puramente técnico sino en el amor y la devoción, la pasión y dedicación esforzada con que nos entreguemos y consagremos a alcanzarla"³⁰.

---

²⁸ Op.cit., G.Cochet, p.213

²⁹ Op.cit., G.Cochet, p.214

³⁰ Op.cit., G.Cochet, p.149

3.1.- Gravat al "puntillado": "consiste en grabar por medio de puntos más o menos separados, más o menos grandes, en lugar de rayas. Se emplea el mismo buril, la punta seca o bien un pequeño cincel que se golpea con un martillo" ³¹.

3.2.- Gravat imitació llapis: "grabar imitación lápiz es absurdo con los magníficos resultados que se pueden obtener con la litografía".

Amb aquestes premises queda descartat cap intent de descripció tècnica. L'autor cita de passada les ruletes per a "granejar" la planxa i el vernís tou.

3.3.- Gravat a la manera negra: Cochet explica el procediment tradicional de granejar la planxa amb el "berceau"³².

Amb el brunyidor i el rascador es treuen els blancs, "como si se dibujara con tiza en un pizarrón".

Les qualitats que destaca de la manera negra no són gaire freqüents en la bibliografia estudiada: "su ventaja es procurar grandes contrastes de blanco y negro, pero cuesta mucho conservar la expresión de las líneas".

Un vegada més, elogia a Rembrandt en detriment

---

³¹ Ibid., p.214

³² Cochet descriu el "berceau" tot dient: "la parte cortante forma un semicírculo tallado en bisel que tiene una serie de rayas trazadas al buril que determinan el filo punteado", op.cit., p.215

d'aquest procediment:

"Rembrandt probó que con el puro aguafuerte, yendo del blanco al negro en vez de sacarle los blancos al fondo negro, uniforme y pesado, y sin perder el carácter de libertad y espíritu que tienen los contornos escritos con trazos incisivos, se podían obtener ventajas del claroscuro"³³.

3.4.- Gravat a l'aiguada: Cochet enceta aquest apartat amb una qüestió que, en certa manera, desvirtúa alguns procediments: "¿Qué interés ha de tener hoy este procedimiento, así como el de imitación a lápiz, si los originales de uno y otro pueden reproducirse mucho más prácticamente por medio del Fotograbado?".

Nosaltres respondriem que qualsevol procediment derivat de l'aiguafort, malgrat que antigament es subordinés a uns objectius reproductors, aplicats a voluntat i sentiment per part de l'artista, són una expressió personal tan valuosa com del gènere que es deriva.

El gravat al llapis o a l'aiguada, produeixen uns efectes tan apreciats per alguns artistes com els de l'aiguafort o el burí. No és admissible menysprear-los malgrat no utilitzar-los tan sovint en el nostre segle com antigament.

En l'aiguada o lavament s'aplica el vernís directament sobre el metall nu. Cochet recomana partir d'un gravat previ d'aiguafort per indicar el dibuix. Per aconseguir diferents valors tonals es procedeix, amb el sistema de les successives reserves de vernís.

---

³³ Op.cit., G.Cochet, p.215

Un dels inconvenients del lavament és que el límit entre dos tons és força acusat. Per a graduar-lo aconsella passar-hi un pinzell mollat amb àcid i rentar-lo amb aigua, o bé una solució concentrada de plata amb àcid nítric atenuat amb goma aràbiga.

3.5. Gravet a l'aiguatinta: L'aiguatinta, igual com la majoria dels procediments descrits anteriorment, serveixen per una mateixa finalitat: "reemplazar los grises que en el aguafuerte o buril se obtienen siempre por líneas, y conseguirlos en cambio, por medio del graneado de la plancha".

L'aiguatinta és, segons Cochet, el que més s'usa com a complement de l'aiguafort. L'autor, s'aferrissa al llarg del treball en defensar la puresa de l'aiguafort: "El aguafuerte con aguatinta tendrá siempre mayor calidad de grabado cuando domine el primero y el aguatinta sea sólo un simple auxiliar como en otros casos lo es la punta seca"³⁴.

Després d'aquesta opinió, descriu la manera de procedir en l'aiguatinta: resinar la planxa (caixa resinadora), escalfar-la, reservar-la amb vernís i submergir-la a l'àcid. Les gradacions tonals s'aconseguirán en funció del grà de la resina i de la durada del bany corrossiu.

---

³⁴ Op.cit., G.Cochet, p.218

3.6.- Gravat en colors: Cochet es mostra reàci a estampar en colors, i comenta que "las más bellas estampas que nos han legado los más insignes grabadores han sido siempre en negro".

L'autor atribueix l'estampació en colors als medis fotomecànics tals com "la fotografia, el heliograbado, la cromolitografía, la tricomía", etc.

* * *

Gustavo Cochet ens ofereix en aquest manual tot el seu saber de gravador. A vegades, els judicis de valor que emet no els compartim però els respectem ja que són l'opinió sobre un art que aquest artista estimava, practicava i coneixia.

A diferència de molts dels autors estudiats, Cochet cita la font d'on ha abstret la informació, sense apropiarse-la indegudament.

Un aspecte a destacar és l'admiració que sentia per Rembrandt. del qual enalteix la seva obra i manera de treballar i sovint, com ja hem comentat, el proposa com a exemple modèlic.

ROBERT BONFILS:

Iniciación al grabado

Traduït al castellà per Roger Pla

Buenos Aires: Poseidón, 1945

(1a.ed. Paris: Flammarion, 1939)

BIOCRAFIA DE L'AUTOR

Hem trobat ben poques notícies sobre Robert Bonfils en la bibliografia consultada. Segons Benézit¹, Bonfils va néixer a París el 1886. Va ser un pintor de paisatges, de nus, de flors i de natures mortes, així com un gravador excel·lent, que va exposar al Salon des Tuileries y al Salon d'Automne.

---

¹ E. BÉNÉZIT, Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs, (Paris: Librairie Gründ, 1959-62), t.I, p.758

BIBLIOTECA DE INICIACION ARTISTICA

ROBERT BONFILS

INICIACION
A L
G R A B A D O

EDITORIAL POSEIDON BUENOS AIRES

PRESENTACIO DE L'OBRA

"Iniciación al Grabado" és una traducció de Roger Plà del manual francès "Initiation à la Gravure" de Robert Bonfils², que pertany a la "Collection Manuels d'initiation" que l'editorial Flammarion va publicar en els anys trenta. Entre d'altres volums destaquem: "Initiation à la peinture" i "Initiation au dessin" (René-X. Prinet), "Initiation à la sculpture" (Henry Arnold) i "Initiation à l'architecture" (G.Gomort). L'editorial Poseidón va traduir al castellà aquesta col·lecció amb el "Biblioteca de Iniciación Artística".

El manual es divideix en tres parts: La primera és un assaig sobre la definició de gravat; la segona és un estudi sobre la tècnica (en relleu, en buit i litogràfica), i la tercera, és un breu resum històric amb l'enumeració dels gravadors més rellevants.

Robert Bonfils, fidel a l'objectiu d'aquesta col·lecció, escriu una obra molt bàsica, sense aprofundir el tema, ni des de la vessant tècnica ni des de la històrica.

Jean E. Bersier en el seu manual "La Gravure. Les procédés. L'Histoire"³, comenta l'obra de Robert

---

² Robert Bonfils, Iniciación al Grabado, (Buenos Aires: Poseidón, 1945) Biblioteca de Iniciación Artística.
Id. Initiation a la Gravure, (Paris: Flammarion, 1939) Collection "Manuels d'Initiation".

³ J.E. BERSIER, La Gravure. Les procédés. L'Histoire, (Paris: Berger-Levrault, 1980), pp.11-12

Bonfils:

"Dans un petit livre chargé de substance un graveur authentique vient de démontrer ce qu'un homme de métier, et qui plus est, un artiste, peu apporter à l'étude de l'histoire de la gravure et de ses techniques. Ce petit ouvrage fourmille de trouvailles qui rendent sa lecture vivante à souhait: partout on sent l'artiste présent, capable de vous démontrer, outil en main, les raisons de ses critiques et de ses admirations: on le voit, dès l'abord, ému devant la feuille de papier blanc au grain précieux qu'il parera de lumière, mettant tout son amour à nous décrire cette surface vierge où se passera le drame. le dialogue du noir et du blanc commence ainsi d'une façon inédite et la vérité de l'accent est telle que nous vivons d'un bout à l'autre ce petit livre, sans que jamais faiblisse l'intérêt".

COLLECTION " MANUELS D'INITIATION "

**INITIATION
A LA
GRAVURE**

PAR

ROBERT BONFILS

Graveur

Professeur au Collège Technique Estienne
(Arts et Industries du Livre)

*« Il faut apprendre à voir
comme en musique on apprend
à entendre. »*

A. STEVENS.

**16 PLANCHES HORS-TEXTE COMMENTÉES
-:- 68 ILLUSTRATIONS DANS LE TEXTE -:-**

FLAMMARION

26, Rue Racine, PARIS-6^e

ESTUDI CRITIC/ANALITIC

Robert Bonfils, en la introducció de llur obra, defineix el gravat tot dient: "El grabado de estampa o de ilustración es un dibujo en varios ejemplares, pero es preciso tener en cuenta que este dibujo, mediante la intervención de una técnica, grabado en relieve, en matriz, sobre piedra, poseerá un carácter propio, distinto al de un dibujo en mina de grafito, aguada o pluma"⁴.

La denominació "gravat" engloba el "trazado, la impresión o el relieve en una materia, metal, madera, piedra en la que se puede imprimir" i la prova sobre paper obtinguda després d'entintar aquests traços, impressions o relleus.

S'estableix una distinció entre el gravat de traducció i l'original:

Gravat de traducció: "Toda obra concebida por un artista y reproducida sobre un papel por otro mediante el recurso de un procedimiento dado, se llama grabado de traducción".

Els gravadors reproductors es poden distingir, segons Bonfils, en dos grups: 1. Els que en la interpretació aporten una expressió personal⁵, com són Rubens, Watteau o Boucher; 2. Els que,

---

⁴ Op.cit., R.Bonfils, p.13

⁵ Bonfils enalteix aquests gravadors perquè "mediante una gran libertad en el movimiento de las tallas y una identificación absoluta con el espíritu del autor, produjeron una obra que parecía estar hecha en colaboración, donde la parte personal del intérprete ofrecía un interés igual al del autor de la composición". op.cit., p.13

obsessionats per la idea d'imitar la matèria pintada i el llapis fins arribar a la còpia, converteixen la tècnica "en un fin antes que en un medio. El valor espiritual abdicaba en su primordialidad".

Gravat original: Es el "directo, sin intervenció de un colaborador intérprete", el qual ha sigut, segons Bonfils, obra de pintors: Durero, Cranach, Rembrandt, Callot, Goya, Daumier, etc.

L'estudi de les tècniques del gravat ofereix als creadors nombrosos mitjans d'expressió i als afeccionats una gran varietat en l'apreciació.

Bonfils distingeix tres procediments de gravat, dels quals deriven la resta:

Gravat en relleu, sobre fusta o metall
Gravat en buit, sobre metall
Litografia, sobre pedra o metall

GRAVAT EN BUIT

El gravat en buit sobre metall implica varis procediments:

1. El burí
2. La punta seca (deriva del primer)
3. L'aiguafort
4. El vernís tou o imitació al llapis
5. L'aiguatinta (4 i 5 deriven de 3)
6. La manera negra o "mediatinta"

i. Gravat al burí: és una tècnica "poco favorable a la improvisación, y exige una preparaci3n reflexiva que tiene a veces por consecuencia una cierta frialdad en la expresi3n"⁶.

El procediment que descriu Bonfils és el més usual en la primera meitat del nostre segle: En una planxa de coure ben polida, es traspassa el dibuix que prèviament s'haurà calcat en el paper de gelatina, seguidament es ressegueix amb una punta d'acer, "indicando el sentido de las tallas principales" i, finalment, s'incideixen amb el burí.

La forma i la manera de conduir el burí sobre la planxa és la mateixa que descrivia Abraham Bosse en el segle XVII⁷. Segons Bonfils:

"El buril es una varilla de acero cuya extremidad tiene forma de bisel muy afilado y que se enmanga en una empuñadura de madera. El ejecutante debe conservar esta empuñadura en el hueso de la mano, la hoja de acero casi paralela a la plancha, y presionar hacia adelante para formar una viruta de cobre dejando detrás de él un surco"⁸.

L'autor acompanya l'explicació amb la reproducci3n de l'estampa 10 del tractadista

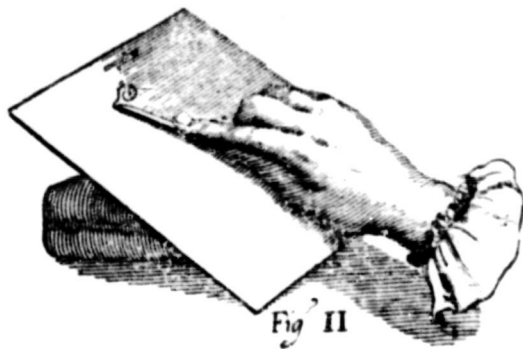
---

⁶ Op.cit., R.Bonfils, p.16

⁷ A.BOSSE, Traité de la manière de graver en taille douce et sur l'airin..., (Paris: Chez Bosse, 1645)

⁸ Op.cit., R.Bonfils, p.40

francès:

Fig² II

Fig² I

Quan el coure que talla el burí aixeca una rebava que de vegades no es separa completament de la planxa. Segons Bonfils, cal treure-la amb el rascador o "desbarbador"⁹. Per a suavitzar i rebaixar algunes zones s'utilitzen els brunyidors, que poden ésser, segons l'autor, rectes o corbats.

En el text s'ofereixen poques explicacions tècniques sobre la manera de conduir el burí per aconseguir els diferents efectes. Es limita a comentar:

"Las tallas son ya rectas en las superficies planas o curvas para expresar las formas y los volúmenes, pero siempre paralelas. Debe apoyarse con fuerza en las partes del trazo que se desean gruesos y negros, y levantar la mano para obtener perfiles y tonos suavizados. Sobrecortando estos rasgos mediante un trabajo en sentido contrario, o tallas cruzadas, al cual se agregan entretallas -los rasgos interrumpidos formados por puntos- se expresan con el buril valores muy variados"¹⁰.

Una vegada més, l'autor remet al lector a l'estampa 8 d'Abraham Bosse:

---

⁹ En francès llegim "ébarboir"

¹⁰ Op.cit., R.Bonfils, p.44